

ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ. ΑΓΡΟΤΟ-ΑΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ (Σεπτέμβριος 2006)

Συγγραφέας: ΚΟΡΙΝΑ ΔΑΓΚΛΗ

1. Ο δομήσιμος χώρος

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των αστικών κέντρων είναι η συνεχώς αυξανόμενη σημασία των οικοδομήσιμων εκτάσεων, ακόμη και αν δεν συνοδεύεται από αύξηση του πληθυσμού. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια συνεχή μετατροπή των αγροτικών και δασικών εκτάσεων, ορεινών και πεδινών, σε αστικές ζώνες, λόγω της συνεχούς δόμησης.

Παράλληλα, εμφανίζεται ανάπτυξη νέων κέντρων, εμπορικών, επιχειρηματικών, διοικητικών κ.λπ., κατά μήκος των κυρίων οδικών αξόνων. Η μετακίνηση μαζών πληθυσμού από τις συνοικίες του κέντρου προς τα προάστια ή ακόμη και κατά μήκος των οδικών αξόνων, επιτείνει την αύξηση του ποσοστού της δομημένης επιφάνειας στην περιφέρεια των αστικών κέντρων και συντελεί στην ανάπτυξή τους. Ο τομέας της δευτερεύουσας κατοικίας συντελεί επίσης σημαντικά στο φαινόμενο της επέκτασης των δομημένων εκτάσεων. Η επέκταση αυτή γίνεται με διαδικασίες νόμιμες, ημιπαράνομες ή ακόμη και τελείως παράνομες. Τα «τείχη» των πόλεων έχουν καταπέσει και δεν υπάρχουν πλέον όρια μεταξύ των πόλεων και της υπαίθρου.

Η κατάργηση όμως της διάκρισης της πόλης από την υπαίθρο γίνεται πάντα σε βάρος της δεύτερης. Το αντίθετο, που θα ήταν η επέκταση της υπαίθρου μέσα στα όρια της πόλης, σε βάρος δηλαδή του δομημένου χώρου, είναι κάτι αδιανόητο για την ελληνική πραγματικότητα. Στην πράξη παρατηρείται μια γεωγραφική επέκταση του αστικού ιστού, η οποία δεν συνοδεύεται όμως από αντίστοιχη μείωση των πυκνοτήτων του πληθυσμού.

2. Πρόσφατες τάσεις

Η ανάλυση του φαινομένου αυτού οδηγεί σε σκέψεις για λειτουργική αναδόμηση τόσο του δομημένου χώρου όσο και του συνόλου των εκτάσεων, ώστε οι νέες οικιστικές μονάδες που βρίσκονται σήμερα στη φάση της κατασκευής να γίνουν και αυτές πλήρεις και αυτάρκειες αλλά και οι παλιές πόλεις να ελαφρωθούν από την πίεση και να γίνουν βιώσιμες. Με δεδομένο ότι οι παραγωγικές δραστηριότητες δεν ασκούνται μόνο στον αστικό τομέα, θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί σε μια σύνθεση αγροτο-αστικού τύπου, της οποίας οι διάφοροι τομείς θα έμοιαζαν με τα κελιά μιας κυψέλης. Αυτό σημαίνει ότι και οι τρεις τομείς της παραγωγής θα ισορροπούσαν, ακόμη και μέσα στα πιο μικρά, αγροτο-αστικά σύνολα.

Παλιότερα, οι προσπάθειες αποκέντρωσης στα αστικά κέντρα χαρακτηρίζονταν από την έκφραση «πόλεις μέσα στην πόλη». Σήμερα ούτε τα υποσύνολα αποτελούν από μόνα τους «πόλεις» ούτε όμως και το σύνολο είναι μια γνήσια, ομοιογενής «πόλη» αλλά μια σύνθεση διαφορετικών μορφών ακινήτων (κατοικία και εγκαταστάσεις του δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα) με άλλες χρήσεις μη αστικές (αγροτική γη, δάση, λατομεία, χέρσες εκτάσεις, χώροι αποβλήτων κ.λπ.).

3. Η εμπειρία του εξωτερικού

Το μοντέλο αυτό που αναπτύσσεται τυχαία, παρά την κακή σύνθεση των στοιχείων του και την ανύπαρκτη οργάνωσή του, παρουσιάζει εντούτοις κάποιες αναλογίες με τις αγροτο-αστικές αναπτύξεις στις ανεπτυγμένες χώρες. Εκεί όμως αυτές προκύπτουν σαν αποτέλεσμα συνεχούς προγραμματισμού του δομημένου χώρου και των διαφόρων τομέων της παραγωγής, με κριτήριο την ανάγκη διατήρησης, κατά κύριο λόγο, υψηλών εισοδημάτων για τον πρωτογενή τομέα. Στην πράξη πρόκειται για αυτόνομα, εκσυγχρονισμένα «χωριά», ακόμη και αν αποτελούν τμήματα μεγάλων μητροπόλεων (όπως για παράδειγμα η περιοχή του Ruhr στη Γερμανία). Αυτά τα «χωριά» δεν προστατεύουν μόνο τους κατοίκους τους αλλά και τις δραστηριότητες και των τριών τομέων της παραγωγής (πρωτογενούς, δευτερογενούς και

τριτογενούς).

Πρέπει να προστεθεί επίσης ότι η αειφόρος ανάπτυξη επιβάλλει τη λήψη αποφάσεων, ει δυνατόν, για τον χώρο που προκαλούνται τα προβλήματα από τις δραστηριότητες της πόλης (απορρίμματα και διαχείριση ρυπογόνων προϊόντων) και όχι «μετάθεση των προβλημάτων» σε γειτονικές ή περισσότερο απομακρυσμένες κοινότητες, που θα παίξουν το ρόλο του «χώρου υπηρεσίας».

4. Το σπάσιμο της μονολιθικότητας της πόλης

Η σωστή τακτική είναι να μην αρκεστεί το «μοντέλο» να αγκιστρωθεί σε αυτό που μέχρι χθες ήταν η ύπαιθρος αλλά να επεκταθεί δυναμικά «προς το εσωτερικό». Να εισχωρήσει δηλαδή στις «δομημένες ζώνες», ώστε να εξασφαλιστεί ισορροπία μεταξύ των τριών τομέων παραγωγής. Αν και φαίνεται ουτοπικό, πρέπει να αυξηθούν οι ελεύθερες και οι καλλιεργούμενες εκτάσεις μέσα στην πόλη. Αυτό δεν σημαίνει απλά να δημιουργηθούν μικρά πάρκα ψυχαγωγίας ή νησίδες πρασίνου κατά μήκος των οδικών αξόνων αλλά αγροτικές εκτάσεις, οπωροφόρα δέντρα, θερμοκήπια ακόμη και κτηνοτροφικές μονάδες. Στις πόλεις της κεντρικής Ευρώπης έχει ήδη εφαρμοστεί από τις αρχές του αιώνα η ιδέα των μικρών κήπων (Kleingarten), ενσωματωμένων στον πολεοδομικό ιστό, οι οποίοι χρησιμοποιούνται σαν λαχανόκηποι για τους κατοίκους των διαμερισμάτων της συνοικίας. Η διατήρηση αγροτικών εκτάσεων σαν προστατευόμενων χώρων στις πόλεις, αποτελεί την κυρίαρχη τάση, όπως φυσικά και η προστασία της χλωρίδας.

Μια σειρά κανονιστικών μέτρων, όπως ένας οικοδομικός κανονισμός που να σέβεται περισσότερο το περιβάλλον, η μείωση του συντελεστή δόμησης και παρεμβάσεις, όπως η μετατροπή των αδόμητων οικοπέδων σε ελεύθερους χώρους, η κατεδάφιση κτιρίων που δεν χρησιμοποιούνται, η μείωση του όγκου των κτιρίων κ.λπ. θα αποτελέσουν τα εργαλεία που θα χρησιμοποιηθούν για το σχεδιασμό κάθε πόλης προκειμένου να εξυπηρετήσουν ένα σκοπό: «Την διείσδυση της φύσης στην πόλη, αφού η πόλη, με κάθε τρόπο, διεισδύει όλο και πιο βαθιά στη φύση».

5. Η αστική γεωργία

Σε όλο τον κόσμο εμφανίζεται μία στροφή προς την αστική γεωργία, η οποία αποτελεί πλέον βασική δραστηριότητα του πληθυσμού στις περισσότερες πόλεις του αναπτυσσόμενου κόσμου, όπου η διατροφή του πληθυσμού αποτελεί ένα ιδιαίτερα δύσκολο πρόβλημα. Μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού αφιερώνει λίγο χρόνο για να καλλιεργήσει φυτά που θα καταναλώσουν οι ίδιοι ή θα πουλήσουν στις τοπικές αγορές. Λόγω της μεγάλης ζήτησης από τους ταχύτατα αναπτυσσόμενους (λόγω της αστυφιλίας) αστικούς πληθυσμούς, οι αστοί αυτοί αγρότες κερδίζουν περισσότερα από τους συναδέλφους τους της υπαίθρου. Στην ταχύτατα αναπτυσσόμενη Σαγκάη, περίπου το 1/3 της γης μέσα στα όρια της πόλης αποτελεί καλλιεργήσιμες γεωργικές εκτάσεις, στις οποίες απασχολούνται περίπου 1 εκατομύριο κάτοικοι. Η καλλιέργεια στην πόλη έχει όμως και άλλα πλεονεκτήματα, όπως είναι η εύκολη εξασφάλιση άφθονων και δωρεάν λιπασμάτων από τα απόβλητα. Εφαρμόζοντας την κατάλληλη επεξεργασία που θα αφαιρεί τα παθογόνα συστατικά χωρίς να βλάπτει τα θρεπτικά, η πρακτική αυτή μπορεί να γίνει ασφαλής.

Και στις πλούσιες όμως χώρες πολλοί καταναλωτές προβληματίζονται από τις μεγάλες αποστάσεις που πρέπει να διανύσουν τα προϊόντα διατροφής τους (ένα μέσο γεύμα πρέπει να διανύσει κατά μέσον όρο 3.000 χλμ. για να φτάσει από την παραγωγή στο τραπέζι του καταναλωτή) και ζητούν επαναδραστηριοποίηση της τοπικής παραγωγής. Σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Η.Ε., το 15% των τροφίμων παγκοσμίως παρασκευάζονται σήμερα σε αστικές περιοχές και μάλιστα το ποσοστό αυτό συνεχώς αυξάνεται.

Οι οικολογικές πόλεις θα πρέπει να είναι και γεωργικές, αφού η αστική αγροτική καλλιέργεια δημιουργεί χώρους πρασίνου, βοηθά στην ανακύκλωση των αποβλήτων, μειώνει τις μεγάλες αποστάσεις των μεταφορών -επιτυγχάνοντας εξοικονόμηση ενέργειας- προλαμβάνει τη διάβρωση του εδάφους και έχει ευνοϊκές επιπτώσεις στο μικροκλίμα.

6. Μοντέλα χωροθέτησης

Ας επανέλθουμε λοιπόν στις δομές «εκτός των τειχών» της συμβατικής πόλης. Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από πολύ μεγάλο αριθμό χωριών. Ηδη από την δεκαετία του '60, διάφορα μοντέλα χωροθέτησης, όπως αυτά του κέντρου πολεοδομικών ερευνών του Ε.Μ.Π., προέβλεπαν την αναγκαιότητα συνένωσης περισσότερων υποβαθμισμένων χωριών σε μια κωμόπολη-«κέντρο ανάπτυξης», που θα είχε πιθανότητες επιβίωσης. Αυτή η συνένωση δεν θα εξασφάλιζε μόνο τις υπηρεσίες και την απασχόληση αλλά επίσης και την κατοικία. Βέβαια, όπως είναι γνωστό, τίποτε δεν υλοποιήθηκε καθώς συνέχισε να κυριαρχεί το μοντέλο της πλήρους έλλειψης σχεδιασμού. Οι προσπάθειες συνένωσης των κοινοτήτων έμειναν χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα μέχρι την πρόσφατη εφαρμογή του «Καποδίστρια».

Στις αρχές της δεκαετίας του '80, στο Υπουργείο Χωροταξίας και Περιβάλλοντος αναπτύχθηκε το μοντέλο των «ανοιχτών πόλεων». Η διαφορά του από τα «κέντρα ανάπτυξης» ήταν ότι οι κατοικίες βρίσκονταν στα χωριά της περιμέτρου. Η ομάδα των κατοικιών του κέντρου αξιοποιήθηκε έντονα λόγω της εγκατάστασης παραγωγικών δραστηριοτήτων, όπως δημόσιες υπηρεσίες και διοίκηση. Έτσι προέκυψε η επανένωση των κοινοτήτων της περιφέρειας με αυτές του κέντρου για τον σχηματισμό Δήμων. Στην πράξη, αυτό το μοντέλο αντιμετώπισε την αποδοκιμασία των τοπικών αρχών αλλά και των κατοίκων των κοινοτήτων της περιοχής. Δεν έγινε αποδεκτό ότι όλες οι υπηρεσίες θα ήταν συγκεντρωμένες σε ένα σύνολο, με το οποίο υπήρχε ήδη ανταγωνισμός. Ένας άλλος λόγος, για τον οποίο απέτυχε το μοντέλο των ανοιχτών πόλεων, ήταν ο γρήγορος καθορισμός, συχνά χωρίς μελέτη, των ορίων των «ανοιχτών πόλεων».

Έτσι άρχισε η αντίδραση κατά των συμβιβαστικών λύσεων που προέβλεπαν την κατανομή των διαφόρων υπηρεσιών στις πιο πολυάνθρωπες κοινότητες της «ανοιχτής πόλης». Για παράδειγμα, μια κοινότητα θα δεχόταν τα γραφεία της διοίκησης, μια άλλη το σχολείο, μια τρίτη το πολιτιστικό κέντρο, η τέταρτη το ιατρικό κέντρο κ.λπ. Για κάποιους θεωρητικούς ή για τους δογματικούς, αυτό θα οδηγούσε σε πλήρη αποδιοργάνωση του χώρου. Οι φόβοι υπάρχουν ακόμη και δείχνουν να είναι δικαιολογημένοι.

7. Η νέα τεχνολογία και το μοντέλο των συμπληρωματικών χωριών

Παρόλα αυτά, κάποιοι νέοι παράγοντες αρχίζουν να επιστρέφουν με ένταση στο «παιχνίδι» της υιοθέτησης ανατρεπτικών λειτουργιών, μέχρι τώρα αποφασιστικών. Αυτά τα νέα δεδομένα συνδέονται με τη γρήγορη πρόοδο της τεχνολογίας που έχει αρχίσει να εφαρμόζεται στα δίκτυα των δημοσίων υπηρεσιών και των κοινοτήτων και ιδιαίτερα με την τεχνολογία των επικοινωνιών. Προφανώς στην πρωτοπορία αυτών των εξελίξεων βρίσκονται χώρες που κάνουν σημαντικές επενδύσεις και δεν αποδέχονται από απλή μοιρολατρεία αυτές τις δυνατότητες, στα πλαίσια του γενικού σχεδιασμού που επιχειρούν.

Το 1989 σε ένα συνέδριο του ISoCaRP στη Βασιλεία δόθηκε έμφαση στην επίδραση της τεχνολογίας των επικοινωνιών στην περιοχή αλλά και στην ανάγκη που έχουν οι πόλεις και οι περιοχές να προετοιμαστούν για να δεχτούν τις εξελίξεις, ώστε να αποκομίσουν μεγαλύτερα οφέλη. Για παράδειγμα στην Ελβετία, στις περιφέρειες που αποτελούνται από δυσπρόσιτα ορεινά χωριά, δημιουργούνται οι κατάλληλες βάσεις για ένα νέο τύπο επικοινωνίας (τηλεφωνικές οδηγίες υγείας, σχολική διδασκαλία μέσω τηλεόρασης, τηλεαγορές, τηλεπικοινωνίες κλπ). Η βασική εγκατάσταση κάθε λειτουργίας δεν βρίσκεται υποχρεωτικά στην κεντρική κωμόπολη της περιφέρειας, η οποία πιθανόν να μην έχει τη δυνατότητα να επιβληθεί στις άλλες. Κάθε χωριό αναλαμβάνει ένα καθορισμένο ρόλο και εξυπηρετεί επίσης με ένα ανάλογο δίκτυο τα άλλα. Πρόκειται δηλαδή για ένα ιστό συμπληρωματικών κέντρων. Έτσι καταπολεμάται η απομόνωση και εξασφαλίζεται η δυνατότητα επιβίωσης. Αν αυτό το μοντέλο εφαρμοστεί στο σύνολο των κατοικιών της Ελλάδας, θα κάνει αποδεκτό το μοντέλο των «ανοιχτών πόλεων»;

Είναι επίσης ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι με την ανάπτυξη της τεχνολογίας των επικοινωνιών ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων απομακρύνεται, για ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος του χρόνου εργασίας, από τον πραγματικό τόπο εργασίας (τηλε-εργασία). Σήμερα κερδίζει συνεχώς έδαφος η εργασία «χωρίς όρια απόστασης». Ακόμη και χωριά, απομονωμένα σε αγροτικές δραστηριότητες, στρέφονται προς τους τόπους που διαθέτουν αστικές λειτουργίες.

Αυτό συμβαίνει γιατί :

α/ Η εργασία (που γίνεται στην κύρια ή την εξοχική κατοικία) εκτείνεται και σε τομείς μη αγροτικούς, και

β/ Οι δημόσιες υπηρεσίες, έχοντας σύνδεση με τα υφιστάμενα ηλεκτρονικά δίκτυα, έχουν το πλεονέκτημα των υπηρεσιών αστικού τύπου.

8. Συμπέρασμα

Έτσι λοιπόν, με αυτές τις προϋποθέσεις, καταλήγουμε στην ιδέα της «αγροτο-αστικής μονάδας» ακόμη και σε ζώνες γεωγραφικά απομονωμένες, στα κέντρα των πόλεων. Η επίτευξη των στόχων και η σημασία με την οποία θα αντιμετωπιστεί αυτός ο αγροτο-αστικός χώρος σε κάθε πόλη και σε όλο τον κόσμο θα αποτελέσει προϋπόθεση για την εξάπλωση και την γενική εξέλιξη που θα επικρατήσει αλλά επίσης και για τους στόχους και τον βαθμό αποτελεσματικότητας του σχεδιασμού.